

Bilgi Toplumuna GeçiŖte KentlileŖme Ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneđi

Yrd. Doç. Dr. Muharrem EŖ
Kocaeli Üniversitesi Gebze Meslek Yüksekokulu
muharrem_es@hotmail.com
<http://www.kou.edu.tr>

Yrd.Doç. Dr. Tuncay Gülođlu
Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F.
tguloglu@hotmail.com
<http://www.kou.edu.tr>

ÖZET

Bu çalışmada dünyada giderek artan kentsel yoksulluk problemine değinilmektedir. Konunun kavramsal çerçevesi, kentsel uyumsuzluğun sebepleri ve ortaya çıkardığı yansımalar, Türkiye'nin en büyük metropolü olan İstanbul bağlamında ele alınmaktadır.

BEING URBANISED AND URBAN POVERTY IN THE SHIFT TO INFORMATION SOCIETY:THE CASE OF ISTANBUL

SUMMARY

This study deals with, a major and increasing problem all over the world: poverty. Having layed on the conceptual framework of the subject, the reasons and consequences of urban maladaptation are examined within the special context of İstanbul, the largest metropolitan area in Turkey.

GİRİŖ

21. yüzyıla girdiğimiz ve insanlığın bilgi toplumu sürecini yaŖadığı bir dönemde, insanların refah ve mutluluk içinde yaŖamaları, ekonomik ve sosyal politikalar vasıtasıyla da bunun sürdürülebilir hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Yoksulluk, yalın kelime haliyle bile korkunç bir insanlık gerçeğini yansıtmaktadır. Dünyada yaklaşık olarak her beŖ kiŖiden birisi yoksuldur. Buna ilave olarak bölgesel sorunlar, iç savaŖlar ve ekonomik ambargolar gibi

dolaylı sebeplerden dolayı da insanlar istemeseler dahi yoksulluğa mahkum edilmektedirler. Yoksulluk özellikle kadın ve çocukları son derece olumsuz biçimde etkilemektedir. Hayat standartlarında ortaya çıkan dengesiz gelişmeler, gelir dağılımı bozuklukları ve ilave olarak pek çok dışsal etkenler yoksulluğu artırıcı etkiye sahiptir. Gelişme, çağdaşlaşma ve refah toplumu olma amacına uygun olarak, yoksullukla mücadele politikalarının geliştirilmesi ve süratle uygulanması önem kazanmaktadır.

Günümüzde özellikle dünyanın gelişmekte olan ya da az gelişmiş bölgelerinde, yoksul insanların sayısı artık milyarlarla ifade edilmektedir. Sanayileşme ile beraber toplumların ekonomik ve sosyal yapılarında da bir takım değişiklikler olmaktadır. Bu değişimin hızı ve oluş biçimi ülkeden ülkeye, toplumdaki topluma ve bölgeden bölgeye değişmektedir. Bu değişimde toplumların ekonomik yapısı, tabii kaynaklara sahipliği, gelişmişlik seviyesi, insan gücü, sosyal durumu, kültürel zenginlikleri, dini inanışları ve etnik yapıları gibi unsurlar önemli belirleyici etken olmaktadır.

Tüm diğer büyük metropoller gibi İstanbul da dünyayı saran küresel yoksulluktan etkilenen bir metropol görünümündedir. Bu çalışmada kentsel yoksulluk probleminin gelişimi ve sebepleri üzerinde görüşler ortaya konmuştur. Genelden özele bir gelişim izlenmiştir. Önce dünya sonra Türkiye ve özelde de İstanbul a inilmiştir. Bu çalışmada bu konuda yapılan veya yapılacak olan çalışmalara bir katkı sağlaması hedeflenmiştir.

I. BİLGİ TOPLUMU KAVRAMI

21 yy. da sanayileşme sürecini tamamlamış toplumlarda ve bir kısım yeni sanayileşmiş ülkelerde sanayi ötesi toplum ya da bilgi toplumu olarak tanımlanan yeni bir toplumsal yapının oluşmaya başladığı ileri sürülmektedir.

Bilgi toplumu düşüncesi büyük ölçüde sanayi ötesi toplum tartışmalarından çıkarılmaktadır. Bu toplum düzeninde, bilgi farklı formlarda gelişmiş ekonomileri şekillendiren, işin ve üretimin niteliği kadar mesleki yapıları etkileyen önemli bir güç olarak tanımlanmaktadır. Bilgi piyasada alınıp satılan bir mal olarak görülmektedir. Bilginin ticarileşmesi modern ekonomide tamamen yeni bir sektörün oluşumuna neden olmuştur. Bu temel düşüncenin kaynağı yeni bilgi teknolojileridir. Kültürün değişmesinden, tele-kent, tele-ev ve bilgisayar esaslı mübadeleye kadar pek çok yeniliğin ortaya çıkmasına yol açan yeni teknolojilerin etkilemediği alan kalmamıştır.

Bu, teknolojiye dayalı olarak şekillenmeye başlayan bilgi toplumunun itici gücü, bilgi ve bilgiyi işleyen bilgisayarlardır. Bilgisayarlarla birlikte; istenen bilgileri, istenildiği kadar depolayabilen, bunları işleyen, buradan yeni bilgiler üreten ve bu bilgileri istenildiği yerlere ileten “bilgi teknolojileri” insanlığın hizmetine sunuluyordu. Bilgisayarların yanında mikro elektronik, robot teknolojisi, iletişim teknolojisi, biyoteknoloji bu yeni toplum yapısının yeni üretim sahalarıdır.¹

Sanayileşme ile birlikte kentler bir bütün olarak toplumsal ilişkiler bağlamında yeni bir konuma geçmiştir. Tüm politik ve ekonomik güç kentlerde yoğunlaşırken, artık sanayi ve finans şirketleri feodal beylerin yerini almıştır. Sanayileşme sonucu kentler önemli sorunların da kaynağı haline gelmiştir. Modern kentlerde insanlar için büyük fırsatlar kadar büyük tehlikelerde vardır. Aşırı stres ortaya çıkaran kent, insanlarda yaşama karşı sıkıcı ve bıkkın bir tutuma yol açmaktadır. Ayrıca kentler çeşitliliği ve üreticiliği de teşvik etmekte yetenekli insanları kendine çekmektedir.

Günümüzde bilgi toplumuna geçiş sürecinde de kentlerin rolü yeniden tanımlanmaktadır. Kentler artık bilgi toplumunda bilgi üreten ve dağıtan merkezler haline gelmişlerdir. Sanayileşmiş ülkelerde sanayi ve hizmet sektörlerinde yapılan üretimlerin büyük ölçüde kentin çevresinde bulunan küçük fabrikalara endüstriyel bölgelere, sanayi geleneği olmayan tarımsal alanlara ve bazen de dünyada ücretlerin düşük olduğu ülkelere kayması sonucu kentlerde bilgi ekonomisi yükselmektedir. Bilgi ekonomisinde kıt olan kaynaklar bilgi ürünleridir ve kentler en büyük gelirlerini bu yeni sektörden sağlamaktadır.

II. YOKSULLUK

A.Tanım

Geçinmekte çok sıkıntı çekilme durumu anlamına gelen yoksulluğun bir çok tanımı vardır. Yoksulluk (poverty) teriminin ilk anlamlı tanımı, 1901 yılında Seebom Rowentree tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre yoksulluk, toplam kazançların, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesidir.² Diğer bir tanıma göre yoksulluk yeteri kadar yiyecek elde edememe veya az ya da çok açlık çekme durumudur.³

Yoksullukla ilgili yapılan çalışmalarda yoksulluğun mutlak ve nisbi yoksulluk olarak iki değişik şekilde tanımlandığı görülmektedir. Mutlak yoksulluk, hanehalkı veya ferdin yaşamını fiziken devam ettirebilmek amacıyla ihtiyaç duyduğu asgari (en düşük) tüketim seviyesidir. Bu seviyeyi belirleyen iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki; aile büyüklüğü ile en düşük seviyede tüketilecek mal ve hizmet ihtiyaçları, ikincisi ise, bu ihtiyaçları giderecek olan harcama miktarının belirleyicisi olan mal ve hizmetlerin fiyatlarıdır. ⁴

Bu noktadan hareketle para birimi ile ifade edilen miktar ise yoksulluk çizgisi olarak anılmaktadır. Daha sonra elde edilen fakirlik çizgisi ile hesaplanan gerçek hanehalkı veya birey geliri karşılaştırılmakta, hanehalkı veya birey geliri daha önce tespit edilmiş olan fakirlik çizgisi gelirinden az olanlar fakir, fazla olanlar ise fakir olmayanlar olarak sınırlandırılmaktadır.⁵ Yoksulluğun küreselleşmiş bilgi üretme kanalları kullanılarak ölçülmesi ise öznel değil, nesnel kriterlerin oluşturulmasını da zorunlu hale getirmiştir.

Bu bağlamda kişi başına tüketilen kalori düzeyine bağlı “mutlak yoksulluk” (absolute poverty) kavramı önemli bir göstergedir.⁶

Günümüzde eğer bir şahsın geliri onun temel ihtiyaçlarını karşılayacak seviyenin altına düşüyorsa, o şahıs yoksul kabul edilir. İşte bu asgari seviyeye “yoksulluk sınırı” (poverty line) denilmektedir.⁷ Dünya Bankasının 1990’daki çalışmasına göre bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli minimum kalori miktarı olan 2400k/cal “mutlak yoksul” olarak tanımlanmıştır.⁸

Yoksulluğun evrenselliği ve satın alma paritelerinin farklılıkları da düşünülerek, ortalama bir hesaplama yöntemi ile mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1\$ kabul edilirken, Latin Amerika ve Karaibler için bu sınır 2\$, Türkiye nin dahil olduğu ve Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu grup için 4\$, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14.40\$ olarak belirlenmiştir.⁹

Mutlak yoksulluk yaklaşımının salt gıda harcamaları üzerinde odaklanan “dar” biçimi yanında gıda dışı harcamaları da hesaba katan “geniş” biçiminden de söz edilebilir.¹⁰ Nitekim Rowentree, savaş yıllarından sonra fakirlik tanımını biraz daha genişleterek fiziki ihtiyaçların yanısıra geleneksel ihtiyaçlar için de belirli bir paranın ayrılmasına imkan verecek gelire ulaştırmıştır. Rowentree ni n, fiziki ve bazı geleneksel ihtiyaçları ihtiva eden, insanın besin

ihtiyacı tablosu değişik yıllar için hesaplanır ve bu malları satın almak için geliri yetersiz olan ailelerin yani fakirlerin sayısı belirlenir.¹¹

Günümüzde mutlak yoksulluk kavramı beraberinde ülkeden ülkeye değişen “nisbi” yoksulluk kavramını da beraberinde getirmiştir. Nisbi yoksulluk, fakir hanehalkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hanehalkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklığı ifade etmektedir.¹²

Mutlak fakirlik tanımlarının yetersizliğini gidermek için günümüzde nisbi fakirlik kavramı ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Zamanımızda yoksulluk mutlak değil genellikle nisbi olarak anlaşılmaktadır. Bu kurama göre, üyesi oldukları toplumun hayatına tamamen katılamayanlar yoksuldur. Özellikle sosyologlar tarafından kabul edilen “nisbi yoksulluk” tanımıyla fakirlik, bir toplumda belirli bir zamandaki ortalama hayat standardına bağlanmaktadır.

Fuchs’un geliştirdiği nisbi fakirlik tanımına göre, “toplumdaki ortalama bir ailenin gelirinin yarısından daha az bir gelire sahip olan aileler yoksuldur.” Bu tanıma göre hayat standardının da yükseliyor olması sebebiyle yoksulluk o derece azalmıyor olabilir.¹³

B. Dünyada Yoksulluk

Dünyada yoksulluğun boyutlarını bütünsel olarak görebilmek için gerek ulusal düzeyde gelir dağılımı araştırmalarını yürüten istatistik kuruluşlarının yaptıkları araştırmaların, gerekse uluslararası kuruluşların sonuçları son derece önem taşımaktadır. Ulusal düzeyde yapılan gelir dağılımı araştırmalarında kişilerin kendilerini ve ailelerini geçindirebilecek belirli bir minimum gelir esas alınmakta ve bu gelirin altında gelire sahip olan nüfus “yoksul” olarak adlandırılmaktadır. Ulusal düzeyde yapılan araştırmaların metodolojileri ve hesaplama yöntemleri birbirinden farklılıklar gösterdiğinden genel olarak ülkelerarası karşılaştırmalar yapmak doğru ve güvenilir değildir. Bununla birlikte tüm gelir dağılımı araştırmaları nihayetinde bir tahminden öteye anlam taşımadığından bu yapılan araştırmaların sonuçlarından yararlanmak pekala mümkündür. Uluslararası kuruluşların gelir yoksulluğu araştırmaları ise ulusal düzeyde yapılan araştırmalardan farklıdır. Dünyada halen gelir dağılımı konusunda düzenli ve kapsamlı gelir dağılımı istatistiklerini yapan kuruluşların başında Dünya Bankası gelmektedir. Dünya Bankası, günlük 1 \$ ya da 2 \$’ın altında bir gelire yaşamını idame ettirmek zorunda olan nüfusu “yoksul” olarak adlandırılmaktadır. Şüphesiz, Dünya Bankası’nın bu metodolojisi de bazı iktisatçılar tarafından eleştirilmektedir.

Şimdi bu kısa açıklamalardan sonra dünyada gelir yoksulluğunun boyutlarını mevcut istatistikler çerçevesinde ortaya koymaya çalışalım:

-Bangladeş'te günde 1 doların altında bir gelire sahip nüfus oranı % 30, günde 2 dolardan daha az bir gelire sahip nüfus oranı ise % 79'dur.

-Burkina Faso'da günde 1 dolardan daha az bir gelire yaşamını idame ettiren nüfusun % 61 olduğu tahmin edilmektedir. Günde 2 dolardan daha az bir gelire sahip nüfus oranı ise % 86 olarak tahmin edilmiştir.

-Merkezi Afrika Cumhuriyeti'nde nüfusun % 66.6'sı günde 1 doların altında bir gelire yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu ülkede günde 2 doların altında bir gelire sahip nüfus oranı ise % 84 tür.

-Zambiya'da da gelir yoksulluğu oldukça yüksek boyutlardadır. Bu ülkede nüfusun % 72.6'sı 1 doların altında bir gelire sahip bulunmaktadır. Nüfusun % 91.7'si ise 2 doların altında bir gelire yaşamını idame ettirmektedir.

Ülkeler bütünüyle dikkate alındığında ve gelişmişlik düzeyleri karşılaştırıldığında yüksek, orta ve düşük gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Bugün Paris'li bir orta sınıf aile, Güneybatı Asya'nın kırsal kesiminde yaşayan bir aileye oranla yüz kat daha fazla kazanıyor, Filipinli bir çiftçi, New York'lu bir avukatın bir ayda kazandığına ancak iki yılda erişebiliyor ve Amerikalılar her yıl lokanta ve süpermarketlerde 30 milyar dolar harcıyorlarsa ki bu da Bangladeş'in GSMH'na eşitse, bu durum ortada oldukça büyük bir sorunun olduğuna işarettir.¹⁴

Dünyada yoksulluğun Güney Asya ve Güney Sahra ülkelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Güney Sahra ülkeleri yoksulluk oranı açısından Güney Asya bölgesini de aşmakta ve yaklaşık her iki kişiden birinin yoksul sayıldığı bir görünüm sergilemektedir. Öte yandan yoksulların 1998 yılında yaklaşık %30'unun yaşadığı Doğu Asya ve Pasifik ile Latin Amerika ülkelerinde yoksulluk oranının yaklaşık %15 dolayında olduğu görülmektedir.¹⁵

Genel eğilimler olarak, kırsal yoksulluk Asya'da kentsel yoksulluk ise, kentleşme düzeyinin şimdiden çok yüksek oranlara ulaşmış olmasının bir sonucu olarak Latin Amerika'da en yüksek boyutlara ulaşmıştır. Öte yandan, hızlı kentleşme sonucunda kentsel yoksulluk

oranlarının yakın bir gelecekte Asya ve Afrika'da da önemli ölçüde artması beklenmektedir.¹⁶

C. Türkiye'de Yoksulluk

Türkiye de yapılan araştırmalar yoksulluğun yaygın olduğunu göstermektedir. Yoksulluk sınırı 1\$ olarak kabul edilerek yapılan çalışmalarda Türkiye'de nüfusun %15'inin yoksul olduğu tespit edilmiştir.¹⁷ Şayet günlük yoksulluk sınırı 1.5\$ olarak kabul edilirse yoksul kişi oranı %38'e çıkmaktadır.

Yoksulluğun nedenlerine inildiğinde ise çeşitli faktörler görölmektedir;

1. Gelir Dağılımı Bozukluđu; Yerleşim yerlerine göre Gini oranları değerlendirildiğinde oranın 1 e yaklaşması eşitsizliklerin artışı göstermekte, 0'a yaklaşması hali ise eşitsizliklerin azalmasını ve sıfır haline ulaştığında ise hiçbir eşitsizliğin kalmadığını veya bir başka deyişle tam eşitsizlik durumuna ulaştığı sonucu hipotetik olarak kabul edilmektedir. Gelir, mülkiyet vb. anlamında Gini oranları değerlendirildiğinde Türkiye 0.49 oranı ile ciddi boyutlarda eşitsizliklerin yaşandığı bir ülke olarak değerlendirilmelidir.¹⁸ Nüfusun ilk %20'lik dilimi milli gelirden %4.86 pay alırken son %20'lik kısmı milli gelirden %54.88 pay almaktadır.

2. Ücretlerin Düşüklüğu; Yapılan araştırmalarda gerek kamu gerekse özel sektörde ücretlerin yıllar itibariyle reel olarak düşüş trendine girdiği görölmektedir. Kamu kesiminde 1991 yılında 100 olan reel ücret endeksi 1998 yılında 73.9'a düşmüştür. Özel kesimde ise 1991 yılında 100 olan reel ücret endeksi 81.8'e düşmüştür.¹⁹

3. Bölgelerarası Farklılıklar; Türkiye'de coğrafi olarak dezavantajı, yatırım önceliklerine ilişkin politikalardaki eksiklikler, kesintisiz enerji kaynağı, kalifiye işgücü vb. sanayinin yer seçiminin temel belirleyicilerinden pazara yakınlık veya güvenli ulaşılabilirlik gibi etmenlerin yanısıra, yatırıma dönüşebilir sermayenin yetersiz birikimi tarihsel olarak bölgeler arasında dengesiz gelişme sorununu gündeme getirmiştir. Türkiye'de yoksulluğun en az yaşandığı bölge %4 ile Ege Bölgesi'dir. Ege Bölgesi'ni %7 ile Marmara Bölgesi, %11 ile Akdeniz, %12 ile İç Anadolu Bölgesi, %19 ile Karadeniz Bölgesi, %24 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi takip ederken %25 ile Doğu Anadolu Bölgesi Türkiye'nin en yoksul bölgesidir.²⁰

4. *Kayıtdışı İstihdam*; Türkiye de hızlı nüfus artışı, göç ve kentleşme ile istihdam yapısı işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Kayıtlı sektörde iş bulamayan işgücü ise, kayıtdışı istihdama yönelmektedir. Bir anlamda işsizlik kayıtdışı istihdam arasında doğrudan bir ilişki vardır. İşsizlik arttıkça kayıtdışı istihdamın boyutları da genişlemektedir.²¹ Türkiye de tarım kesiminde istihdamın %89'u, madencilik kesiminde istihdamın %6'sı imalat sanayinde istihdamın %21'i, inşaat kesiminde istihdamın %51'i ve hizmetler sektöründe istihdamın %22'si kayıtdışıdır. Kayıtdışı çalışma ise düşük ücret, sosyal güvenlikten yararlanamama ve netice olarak yoksulluğu getirmektedir.²²

5. *Kentleşme ve İç Göç*; Türkiye'de göç olgusunun ve beraberinde getirdiği kentleşmenin nedeni, tarımda, modern üretim tekniklerinin kullanılması, buna karşılık tarımda çalışmasına ihtiyaç duyulan insan gücü miktarının azalması, tarımsal verimliliğin yetersizliği ve toprakların miras yoluyla paylaşılmasıdır.²³ Türkiye'de 1999 yılı verilerine göre kentli işsiz sayısı kırsal açık işsiz sayısının 3 katı kadardır. Ülkemizde kentleşme ekonomik büyüme ile birlikte yürümediğinden göç yoluyla kente gelenler işsiz kalmakta veya kayıt dışı sektörde çalışmaktadırlar.²⁴

III. İSTANBUL'DA KENTSEL YOKSULLUK

A.Kentsel Yoksulluk Kavramı

Kent özelinde yaşanan yoksulluk kentsel yoksulluk olarak ifade edilmektedir.²⁵ Kalori ihtiyacı aynı olsa bile, kentsel yerlerdeki tüketim kalıpları ile mal ve hizmet fiyatları kırsal yoksulluktan farklılık arz etmektedir. Kentsel yoksulluğun ayırt edici özelliklerinden birisi de maliyetleri arttıran faktörlerdir. Ulaştırma maliyetleri buna önemli bir örnek teşkil edebilir. Ayrıca kentli kesimin tüketim eğilimleri, kırsal kesimden farklıdır.²⁶

B. Kentsel Yoksulluğun Gelişimi

Son dönem Osmanlı ile Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak yaklaşık 1950'lere kadar ki süreçte İstanbul toplumunun sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıkları ile kentsel mekan doğu-batı temsiliyeti içindeki bir ikili çerçevede değerlendiriliyordu. Osmanlı-İslam gelenekleri ve değerlerinin yaşadığı Aksaray, Fatih, Eyüp gibi artık kenarlaşmış semtlerle batılı yaşam tarzının apartmanlarla simgeleştiği Beyoğlu, Nişantaşı ve Harbiye gibi modern semtler aynı zamanda yoksulluk ve zenginlik ayırımına da tekabül etmekteydi.²⁷

II. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan taşralı zengin tipinin üst sınıfa geçiş arayışı ile İstanbul'a gelmeleri neticesinde ortaya çıkan kentsel göç, savaş sonrasında da kırsal alandaki yoksul insanların gelişleriyle devam etmiştir. Bu ortaya çıkan göç, sanayinin gelişiminden daha hızlıdır ve sanayinin istihdam edemediği yoksul insanlar için farklı iş alanlarının devreye girmesine sebep olmuştur. 1950'li yıllarda üretimde hizmet sektörünün hızlı gelişimine paralel olarak "henüz" örgütlü sektörlerce kapsanmayan alanlarda hizmet sunmanın ve böylece kentsel ekonomik mekanda kalıcılık kazanmaya başlamanın kentin fiziksel mekanına yansması ise, kentlerin kenarlarına kurulan derme çatma barakaların mahalle statüsüne geçmeye başlaması, fabrikaların bu ucuz işgücünden yararlanabilmek için yakınlarındaki boş alanlarda gecekondu mahalleleri oluşmasına "sıcak bakmalarına" yol açmıştır.²⁸

Böylece örgütlenmemiş yapı ve düşük gelir ile marjinal ya da enformel olarak tanımlanabilen iş olanaklarını kullanarak varolmaya çalışan yeni kentliler, en temel kentsel kamusal hizmetlerden yoksun, aile ve kısmen hemşerilik dayanışması içinde bir biçimde varolabildikleri gecekondu mahalleleriyle barınma ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdir. Kültürel ve sınıfsal farklılığın mekandaki yansması olarak gecekondu mahalleleri insanları ancak politik bir güce eriştikten sonra kamusal hizmetleri elde etmişlerdir. 1970'li yılların sonlarına doğru gecekondu bölgelerinde yapılan alan çalışmalarının ortaya koyduğu ortak bir tespite göre, halkta gelecekte umut beklentisi yüksektir.²⁹

1940'lı yıllarda başlayarak 1980'lere kadar yoğun biçimde yaşanan kente göç süreci sadece İstanbul için baktığımızda 1945'te toplam nüfus içinde İstanbul'un payı (1.078.399/18.790.174) %5.7 iken, 1980'de %10.5, 2000'de %15, 2010 yılında %19 olması beklenmektedir ve bunun ortaya koyduğu mekansal toplumsal eşitsizlik durumu, kentin ekonomik devrim süreci içinde kendiliğinden ortaya çıkan yapısal özellikler olarak değerlendirilmiştir. İş dünyasının aşırı nüfus göçünden rahatsız olmadığı, gecekondulaşmayı pek dert etmediği, marjinal sektördeki gelişmeye "dinamizm" nitelemesi yaptığı bu dönemin kilit kavramı "iç pazara dönük büyüme" idi.³⁰ Gecekondu mahallelerinde yaşayanlar politik güce kavuştukça yasallık kazandırılmış, ileriye dönük yasaklayıcı hukuki düzenlemelerle dönem dönem farklı yönetsel ve siyasal müdahalelere konu olmuştur.

1950 den günümüze geçen dönemde kentsel yoksulluk, toplumun istihdam olanakları açısından örgütsüz marjinal kesimleriyle (işin süreksizliği ve güvensiz oluşu dolayısıyla en düşük gelir getirisi olması itibarıyla) gecekondu toplumunda örtüşmektedir. Kentlerde sosyo-kültürel özellikler açısından merkez-çevre ya da modern ve geleneksel ayrımında mekanlar

yaratılmakla birlikte buralardaki yaşantı karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde eş zamanlı ve eş mekanlı olabilmektedirler.³¹

Büyük kentlerdeki gecekonduların toplumdaki varlığını 1940'lı yıllardan bugüne geldiği çizgisinde ortaya çıkan temel bir özelliği, değişik sınıf ögelerini kucaklayan kültürel bir benzeşmeyi temsil ediyor olmalarıdır. 1973'te yayınlanan gecekondular çalışmasında Mübeccel Kıray, nüfusun Ankara'da %61'i, İstanbul'da %45'i ve İzmir'de %43'ünün gecekondularda oturduğunu ve gecekonduda yaşayanlar için klasik sınıf tanımlamalarından hiçbirisinin kullanılamayacağını açıklamaktadır.³² Bugünün kentlerinde yaşanan yoksulluğun geçmiştekinden farklı olarak toplumun daha geniş bir kesimini etkisi altına alarak sürekli biçimde yaygınlaşan 'yeni kentsel yoksulluk' olarak kavramsallaştırılması söz konusudur.³³ Buraya kadar gelinen süreçte, 1980'li yıllarla birlikte sermayenin küreselleşmesine bağlı olarak bütün dünyada ulusal gündemlere, kamu sektörünü olabildiğince daraltıcı, yapısal uyarılma, liberalizasyon ve özelleştirme politikaları yerleşti. Küreselleşme eğilimlerinin sonucu ve bütünleyicisi olarak "yerel" ayrı ve yeni bir önem kazanırken, bu bağlamda kentin bizzat kendisi sermaye birikiminin ana unsuru oldu. Kentler özellikle üretim iletişim potansiyelleri, kimlikleri ve rekabet güçleri ile dünya sistemi içinde belirleyici aktörler olarak yer almaya başladılar. Bu yer alış biçimleri kentler arası hiyerarşik yapıyı oluşturdu.³⁴

C. Küreselleşme ve İstanbul

Bu belirlemeler ışığında İstanbul'a bakıldığında, bir tarafta yıllarca yatırım yapılamamış altyapı, ulaşım, sağlık ve konut gibi metropollere ait yönetsel sorunlar altında ezilmiş ve yine kendi iç dinamikleriyle yayılmaya devam eden kendi haline bırakılan İstanbul, diğer tarafta ise, bu bölüme dayanarak projelendirilmiş, küreselleşen dünyanın aktörlerinin tecrit edilmiş bir biçimde yaşayabilecekleri, uluslar arası zincirin bir parçası olarak yapılandırılan ve kentsel çevreyle ilişkisi seyirlik ve görselliğe indirgenmiş küresel İstanbul yer almaktadır. Kentin 20 yıl içinde geçirdiği mekansal farklılaşma ve buralara yansıyan yeni toplumsal yaşam biçimleri kentin eşitsizlikler üzerinde bir kez daha bölünmüşlüğüne yansır. Çünkü Türkiye'de gelirin en eşitsiz dağıtıldığı il, İstanbul'dur. İstanbul'un en varlıklı kesimini oluşturan %20, gelirin %64'ünü; en fakir %20, gelirin %4'ünü almaktadır.³⁵

İstanbul'un kentleşme evrimine paralel olarak ortaya çıkan kentsel yoksulluğun küreselleşmenin bugün geldiği noktaya bağlantılı olarak düşünülmesi gereklidir. Bugün küreselleşmeyle beraber bütün dünyada derin toplumsal eşitsizliklerin keskinleştiği, kentsel

yoksulluğun hızla yaygınlaştığı görülmektedir. Yoksulluk artık az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerin ortak problemi haline gelmiştir. Dünyanın en zengin ülkesi ABD’de New York kentinde, yoksul olarak dünyaya gelen bebek sayısı 1996 yılına gelindiğinde %20 artış göstermiştir. 1990-1996 yılları arasında evsiz doğan çocuk sayısı %21 artmıştır. Yine yapılan çalışmalarda görülüyor ki New York kentinde gettolarda yaşayanların %40’ı yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Latin Amerika ülkelerinde 1970-1990 yılları arasında kentsel yoksulluk %29’dan %39’a çıkmıştır. Brezilya’da Sao Paulo kentinde, yoksulların yerleşim yeri olan favelalarda yaşayanların kent nüfusuna oranı 1973’de %1.1 iken, 1993’te %19.4’e çıkmıştır.³⁶

Kent yoksulluğu sadece bir gelir eksikliği değildir. Beraberinde bazı problemleri de ortaya çıkarmaktadır. Özellikle İstanbul’da bu problemler kendini göstermektedir. Bunlar;

- Kentsel uyumsuzluk
- Gecekondulaşma
- Sosyal marjinallik
- Sağlıksız çevre
- İşsizlik
- Kayıtdışı istihdamda artış
- Örgütsel suçlarda artış ve kentsel şiddet
- Sokak çocuklarında artış
- Kadın problemleri

D. İstanbul’da Gelir Dağılımı Göstergeleri

İstanbul, Türkiye’de hanelere giren gelirden %27.5 pay almaktadır ve toplam hanelerin yaklaşık %15’ine sahiptir. Yapılan bir çalışmada , 2000 yılının ilk yarısında İstanbul’da hanelere giren gelir 11 katrilyon TL’yi bulmuştur. Bu gelir İstanbul haneleri arasında eşit bölüşülseydi, hane başına cari fiyatlarla aylık gelir 946 milyon TL’yi bulurdu.

İstanbul gelirinden %29 pay alan en üstteki %1'lik gruba ait hanelerin 2000'in ilk yarısında aylık gelirleri 27.5 'lik hanelere ayda ortalama 85 milyon (146\$) girmiştir. Böylece en üstteki %1'lik grup ile en alttaki %1'lik grup arasında aylık gelir arasında 322 kat fark olmuştur. Aynı fark Türkiye genelinde 232 kattır.³⁷ İstanbul'da gelirin bölüşümü gelir grupları itibariyle dağılımı şöyledir;

Süper Zengin: Aylık geliri 2000'de ortalama 27.5 milyar TL'yi bulan bu grup 18 bin dolayında aileden oluşmakta ve İstanbul gelirinin %29 almaktadır.

Yüksek Gelir Grubu: Bu tasnife aylık ortalama geliri en az 1 milyar 968 milyon ile en çok 4 milyar 674 milyon olan %1 lik gruplar girmektedir. Bu gruptaki hanelerin %6'sı İstanbul gelirinden %17.6 pay almaktadır.

Üst-Orta Gelir Grubu: Bu tasnife aylık ortalama geliri en az 823 milyon olan gruplar ile en fazla 1 milyar 967 milyon TL olan %1'lik gruplar girmektedir. Bunlar nüfusun %17'sini oluşturmakta ve gelirden %21.2 pay almaktadır.

Alt-Orta Gelir Grubu: Bu grup İstanbul nüfusunun yarısından fazlasını %51'lik kısmı oluşturmaktadır. Ortalama geliri 804 milyon ile 303 milyon arasında olan gruplardır. Gelirden aldıkları pay ise %26'dır.

Düşük Gelirli Grup: Bu kesim ayda 300 milyon ve daha az geliri içermektedir. Toplam nüfus içindeki payı %25'dir ve gelirden aldıkları pay ise %5.9'dur. Bu grubun en yoksul %1 i ayda 85 milyon hane geliriyle geçinmektedir (146\$).³⁸

E. İstanbul'da Kentlileşme ve Yoksulluk Nedenleri

Kentlileşme, temelde insanların kentle bütünleşmesini ifade eder. Bütünleşme kavramı genelde, bir nüfus grubunun daha büyük bir nüfus grubuyla kaynaşması anlamına gelir. Kentlileşme, kentleşme akımı sonucunda toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde değer yargılarında maddi ve manevi yaşam biçimlerinde değişiklikler ortaya çıkarması sürecidir.³⁹ Başka bir deyişle "kırlılıktan uzaklaşma, organize edilmiş sosyal hayata geçiş"⁴⁰ olarak da kentlileşme ifade edilebilir.

Kente uyumluluğu engelleyen birçok sebep vardır. Genel olarak bu sebepler üç ana başlık altında toplanabilir. Birincisi, kente göç edenlerin sosyo-kültürel yapısı, ikincisi, kentin yapısı ve kuralları, üçüncüsü ise kentin sahip olduğu kültürel yapısıdır.

1. Kente Göçle Gelenlerin Sosyo-Kültürel Yapısı

Şahsın sahip olduğu kültürel değer; sanat, ilim, teknoloji, felsefe, din gibi sahaları ile sosyal teşkilatları ve bunun şekil ve kaideleri, kısacası bütün hayat tarzını ifade eder.⁴¹ Bu farklılıklar neticesinde bazı dikkate değer sorunlar görülmektedir. Bunlar; sosyal çatışma, farklı örf ve adetler, kültürel bünye farklılığı ve yabancılaşmadır.

2. Kırsal Alanda Mevcut Olan Kültürlerin Ve Değerlerin Kent Değerleriyle Çatışması

Bu çatışma neticesinde büyük kentlerimizde özellikle İstanbul'da gecekonduların doğmasına neden olmuştur. Gecekondularda kır değerlerinin devam ettiği ve bunlara saygı gösterenlerin çokluğu dikkati çekmektedir. Türk kırsalının kişiliğini etnik grubu, dini ve mezhebi şekillendirir. Kırdaki bu kişilik büyük ölçüde kentlerde de devam eder. Çünkü hemşehriler hemen hemen aynı bölgelere yerleşmektedirler. Kentlerdeki hemşehriler yalnızca aynı köyden olanlar değil, aynı kazadan, aynı vilayetten hatta bazen aynı mezhepten olanlardır.⁴² Örneğin; Ordu mahallesi, Erzincanlılar mahallesi, Trabzonlular mahallesi gibi mahallelerin doğmasına sebep olmuştur.

Aynı yörelerden gelenler aynı yerlere yerleşerek kent çevresinde kendi içinde kapalı "kültür odacıkları" oluşturmaktadır. Herhangi bir mahalle ya da semt ölçeğinde olan bu odacıklar o insanların terk ettikleri yörelerin küçük bir modeli olmaktadır.⁴³ Böylece Erzurumlular, Erzincanlılar, Sivashlılar, Rizeliler görünürde kentlerde ama gerçekte her biri kendi "memleketlerinde" yaşamaktadırlar. Bu durum insanların kente intibaklarını engelleyen önemli bir nedendir. Bugün İstanbul'da bu gruplaşma açık şekilde görülmektedir. Öyle ki artık ilçeler bile göçle gelen insanların ait oldukları illere göre tasnif edilmektedir.

3. Ekonomik Yetersizlik

Göçle birlikte kente gelen nüfusun, kentte karşılaştığı en temel güçlük işsizlik ve geçim sıkıntısıdır. Yoksulluğun ana kaynağı da zaten budur. Bu problem büyük kentlerimizde, örneğin İstanbul'da değişik sektörlerin doğmasına yol açmıştır. İşportacılık bunun en güzel örneğidir.

Büyük kentlere göç eden bu kırsal nüfus, kentte yaşamak uğruna bu yoksulluğa katlanmaktadır. Ve bu insanlar yoksulluğu hayatlarının bir parçası olarak algılamaktadırlar. Bazı araştırmacılar bu durumu “yoksulluk kültürü” olarak nitelendirmektedirler. E.M.Rogers’da Lewis’ten esinlenerek yoksulluk kültürü konusunda bazı ilkeler ortaya koymaktadır. Bu ilkeler:

“-Dar görüşlü yönetim,

-Milli işletmelerde bütünleşme eksikliği,

-Düşük seviyede katılma,

-Yaşamak için devamlı mücadele”⁴⁴ dir.

Büyük kentlerin gecekonduların halkının sahip olduğu bu durum onun toplum hayatına her yönüyle katılmasını engeller. Bu katılımın asgari seviyede olması ise bu insanların içlerine kapanmasına neden olmaktadır.

İstanbul genelinde yapılan bir araştırmada “ücretli işçi-memur” meslek sınıfında kamu ve özel sektörde sadece faal nüfusun %36.6’nın bulunduğunu buna yakın bir oranın esnaf-zanaatkar-soförlü olarak çalıştığını göstermiştir. Emeklilerin oranı %14.5 ve işsizlerin oranı ise %1.5’un üstünde olduğu ortaya konmuştur.⁴⁵

Çalışma yaşamına katılma oranı düşük olduğu halde iş arayanlarında düşük olması, çalışanların ezici çoğunluğunun 18-44 yaş grubunda toplanması, kadınların %70’inin ev kadını olması İstanbul da genelde faal işgücüne katılma oranının düşükliğüne işaret eder. Çalışanların vasıfsız işlerde yoğunlaşması çalışan işgücünün kalitesinin düşükliğini göstermektedir. Çalışanlar genelde yaptıkları işlerden mutlu değildirlir. Düşük ücret ve beledikleri işi bulamamaları bunda en önemli faktördür.⁴⁶

Yine gecekonduların bölgelerinde oturup çalışma hayatına katılan nüfusta sigortalı çalışma oranı düşüktür. Erkeklerde bu oran %61 olduğu halde kadınlarda %20’lere kadar inmektedir. Bu da bize kayıtdışı çalışmanın yüksekliğini göstermektedir. İstanbul’da yaşamının maliyeti yüksektir. Günlük işe gidiş gelişlerdeki masraflar zaten düşük ücretle çalışan bu yoksul kesimin gelirinden önemli bir payı almaktadır.

4. Eğitim Düzeyinin Düşüklüğü

Kentin iş hayatı, uzmanlaşmış ve beceri kazanmış insanları kabul etmektedir. Özellikle yüksek gelir getiren işler, yüksek veya mesleki teknik eğitimi gerektirmektedir. Göçle gelen gecekondulu nüfusu mevcut eğitim düzeyiyle bu işlere girmekte uzun süre zorluk çekmektedir. Kentin mevcut teşkilatlarına katılma, bu teşkilatları kullanma yüksek gelir elde etme mümkün olmadığı sürece kente intibak gerçekleşmeyeceğine göre gecekondulu insanının kente intibakı bir problem olarak önemini korumaya devam edecektir. Bu durum büyük kentlerimize vasıfsız işgücü yığılmasına ve enformal sektörün doğmasına sebebiyet verecektir ve nitekim vermiştir.

İstanbul genelinde yapılan araştırmalarda genelde aile reislerinin eğitim durumu ölçüldüğünde %80 den biraz fazlasının ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Gecekondulu semtlerinde veya kentsel yoksulluğun fazla hissedildiği bölgelerde bu oranın %95'leri bulunduğu tespit edilmiştir.

Günümüzde bu alanlarda yaşayanların büyük çoğunluğu çocuklarını okutabildikleri kadar okutmak niyetindedirler. Kent yaşamında şunu görmüşlerdir; daha iyi iş ve gelir, eğitim düzeyinin yüksekliğiyle alakalıdır. Çocuklarının bu eğitimi alarak sefalet ortamından kurtulmalarını istemektedirler.⁴⁷

5. Göç Edenlerin Kentliye Duyduğu Eziklik Duygusu:

Göçle büyüyen az gelişmiş toplum kentlerinde, modern sektörlerde istihdam imkanı olmadığı zaman yoksulluk kültürü ortaya çıkmaktadır. Bu kesimin bir yoksulluk kültürüne sahip olduğunu ve koşullar değiştikçe bunalımlı ve sadece anlık yaşamaya önem verdikleri, geleceğe ise önem verilmediği görülür.⁴⁸

Böyle yoksulluk kültürü çerçevesinde yetişen çocuklar çok defa dağılmış aile ve şiddet çerçevesinde yaşamaktadırlar. Eğitim şanslarını da kullanamazlar. Bu yapı dışarıda bir müdahale ile değiştirilmedikten sonra kuşaktan kuşağa aktararak sağlamlaşıyor.⁴⁹ Gerçi, Türkiye'de ve özellikle büyük şehirlerde farklı gelişmesine rağmen bu durum gecekondularda şehre intibakı engelleyecek sorunların doğmasına sebep olmaktadır. Bu duruma İstanbul da Gülsuyu mahallesi ile Bağdat Caddesi, Ataköy ile Kağıthane Bölgesi ve daha birçok tezat bölge en güzel örnektir.

SONUÇ

Yoksullukla mücadelede şüphesiz devlete önemli görevler düşmektedir. Ancak, tüm dünyada yoksullara direkt parasal yardımlarda bulunmayı öngören “sosyal yardım devleti” anlayışı artık önemini kaybetmiştir. Yoksulluğun ortadan kaldırılması için paternalizm çözüm değildir. Yoksulluk, ancak uzun vadede çözümlenebilecek bir sorun olarak düşünülmelidir. Bunun için de öncelikle piyasa ekonomisinin kurumsallaştırılması gereklidir. Piyasa ekonomisinin sonuçları her zaman adil bir gelir dağılımı anlamına gelmez. Bununla birlikte, sosyal yardım devleti ve paternalizm anlayışı dünyanın hiçbir yerinde yoksulluğa çözüm olmamış, aksine bireylerin daha tembel olmalarına ve iradi işsizliği benimsemelerine neden olmuştur. Yoksulluk sorununun ortadan kaldırılmasında ve azaltılmasında devlete düşen görevi iyi tanımlamak gerekir. Devlet, ekonomide mevcut birincil gelir dağılımını düzeltmek için aktif olarak piyasa ekonomisine müdahale etmeli midir? Gelir dağılımının düzeltilmesinde iradi iktisat politikaları uygulanmalı mıdır ve bu politikalar neler olmalıdır? İkincil gelir dağılımı politikalarının sınırları nelerdir? Kanaatimizce, tüm dünyada devletin değişen rolü ve görevleri karşısında gelir dağılımı ve yoksulluk sorunu ile mücadelede devletin rolünü yeniden tartışmak çok büyük önem taşımaktadır. Burada tekrarlamamız gereken önemli bir mesaj şudur: Devlet, bazı sorunların çözümü olduğu kadar, bazı sorunların da bizatihi kaynağıdır. Gelir dağılımı ve yoksulluk sorunu konusunda da bu geçerlidir. Devlet müdahaleleri kimi zaman mevcut gelir dağılımını ve yoksulluk sorununu daha da büyütebilir. Bu bakımdan gelir dağılımı ve yoksullukla mücadelede optimal politikaların neler olması gerektiği konusunda daha fazla tartışmamız ve müdahalenin kapsamı ve sınırları üzerinde uzlaşmamız gerekmektedir.

İstanbul’da görülen kentsel yoksulluğun çözümü de yine ilk etapta devletten geçmektedir. Devlet kentsel yoksulluğun nedenlerini iyi tahlil etmeli ve yoksul kesime yönelik kalkınma programlarını ortaya koymalıdır. Yerel yönetimlerde yoksul kesimin kentle bütünleşmesini sağlayacak önlemleri almalıdır. O insanları kentle barıştırmalı onlara bir kentlilik bilinci kazandırmalıdır. Bu konuda sivil toplum örgütleriyle ortak projeler hazırlayarak gecekonduları sefalet yuvaları olmaktan çıkarmalıdır. Buralarda yaşayan halkın eğitim ve mesleki bilgi düzeyini yükseltecek kurslar açmalıdır. Alt yapı yatırımlarıyla sağlık ve çevre problemleri halledilmelidir. En önemlisi bütün kesimlerce benimsenecek bir kentlilik bilincinin oluşturulması kaçınılmazdır.

Yoksulluğun kaynaklarından biri olan gelir dağılımı adaletsizliği giderilmeli kayıt dışı ekonomi ve faizden gelir elde eden kesimlere yönelik politikalar etkin bir şekilde uygulanarak gelir uçurumu kapatılmaya çalışılmalıdır. İstanbul metropoliten alanı artık bir dünya kenti olma yolunda ilerlemektedir Bunun bilincinde olarak insanlarıyla barışmış bir yönetim anlayışı içinde bu kentimize hak ettiği konumu sağlamalıyız.

KAYNAKÇA

AKAD, İSMAİL. *Endüstri Sosyolojisi*, D.E.Üniv. İİBF Yayını, İzmir:1982.

AKTAN, COŞKUN CAN. Dünya ada ve Türkiye de İnsani Gelişme , *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 2002.

ALADA, ADALET B. VE DİĞ. K üreselleşme, Yoksulluk ve Şiddet Bağlamında Sokak Çocukları , *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, TODAİE Yayını No: 311, Ankara:2002.

BRİNKER, PAUL AND KLAS, JOSEPH. *Poverty Manpower and Social Security*, Texas Austin Press, Texas:1976.

DİLİK, SAİT. *Türkiye de Sosyal Sigortalar: İktisadi Açıdan Bir Tahlil Denemesi*, AÜ SBF Yayını, Ankara:1971.

DPT. *Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Hazırlık Çalışması, DPT yay., Ankara 1983.

DPT. *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu*, Ankara:2001.

DUMANLI, RECEP. *Yoksulluk ve Türkiye de ki Boyutu*, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara:1996.

EKİN, NUSRET. *Türkiye de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları*, İTO Yayını, İstanbul:2000.

ERKAN, HÜSNÜ. *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, İş Bankası Yayınları, İstanbul:1994.

FIELD, FRANK. *The Minimum Wage*, Policy Studies Institute, London:1983.

KARPAT, KEMAL. *The Gecekondu, Rural Migration and Urbanization*, Cambridge University Press, London 1976.

KAZGAN, GÜLTEN. *Kuştepe Araştırması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul:1999.

KELEŞ, RUŞEN. *Kent Bilimleri Terimler Sözlüğü*, TDK yayınları Ankara 1980.

KIRAY, MÜBECCEL. *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayınları, İstanbul:1998.

KIRAY, MÜBECCEL. Toplumsal Değişme ve Kentleşme , *Kentsel Bütünleşme*, TGAV yay., Ankara 1982, ss. 57-66.

LORDOĞLU, KUVVET. *Enformel ve Yabancı Kaçak İstihdam Üzerine Notlar*, Petrol-İş Yayını, Ankara:1989.

PARKER, HERMİONA. *The Outer Circle Policy Unit*, London:1980.

SECCOMBE, KAREN. Beating the Odds, Versus, Changing the Odds: Poverty, Resilience and Family Policy , *Journal of Marriage and Family*, May 2002, Vol.64, Issues 2, p.384.

SMİTH, BRIAN ABEL AND TOWNSEND, PETER. *The Poor and the Poorest*, London:1965.

SÖNMEZ, MUSTAFA. 10 Boyutuyla 2000 İstanbul u , *İstanbul Dergisi*, Sayı:36, İstanbul:2001.

ŞENSES, FİKRET. *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul:2001.

ŞENYAPILI, TANSU. Enformel Sektör , *Yoksulluk*, (Der. A.H.Akder ve M.Güvenç), TESEV Yayınları, İstanbul:2000, ss.164-165.

ÖKTEN, A.NURİ. *İkili Kültürel Yapıda Kültür Bütünleşmesine Bir Yerel Yönetim Öyküsü*, e.d.Korel Göymen, Ankara 1983.

ÖZSOYLU,AHMET FAZIL. Kayıtdışı Ekonomiden Kim Kazanıyor? Kim Kaybediyor? , *Ekonomik Forum Dergisi Şubat Sayısı*, TOBB Yayını, Ankara:1994.

TEKELİ, İLHAN. *Gecekondu, Dolmuşlu, İşportalı Şehir*, Cem Yayınları, İstanbul:1976.

TÜRKDOĞAN, ORHAN. *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1982.

¹ Erkan, Hüsnü, *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, İş Bankası Yayınları, İstanbul:1994, s.72.

² Frank Field, *The Minimum Wage*, Policy Studies Institute, London:1983, s.51.

³ Karen Seccombe, *Beating the Odds, Versus, Changing the Odds: Poverty, Resilience and Family Policy* , *Journal of Marriage and Family*, May 2002, Vol.64, Issues 2, p.384.

⁴ Recep Dumanlı, *Yoksulluk ve Türkiye’de ki Boyutu*, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara:1996, s.6.

⁵ Dumanlı, *a.g.e.*, s.7.

⁶ DPT, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu*, Ankara:2001, s.103.

⁷ Nusret Ekin, *Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları*, İTO Yayını, İstanbul:2000, s.78.

⁸ DPT, *a.g.e.*, s.104.

⁹ DPT, *a.g.e.*, s.104.

¹⁰ Fikret Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul:2001, s.64.

¹¹ Brian Abel Smith and Peter Townsend, *The Poor and the Poorest*, London:1965, s.11.

¹² Dumanlı, *a.g.e.*, s.8.

¹³ Paul Brinker and Joseph Klas, *Poverty Manpower and Social Security*, Texas Austin Press, Texas:1976, s.49.

¹⁴ DPT, *a.g.e.*, s.109.

¹⁵ Şenses, *a.g.e.*, s.115.

-
- ¹⁶ Şenses, *a.g.e.*, s.116.
- ¹⁷ DPT, *a.g.e.*, s.141.
- ¹⁸ DPT, *a.g.e.*, s.139.
- ¹⁹ DPT, *a.g.e.*, s.143.
- ²⁰ DPT, *a.g.e.*, s.140.
- ²¹ Ekin, *a.g.e.*, s.29.
- ²² Kuvvet Lordoğlu, *Enformel ve Yabancı Kaçak İstihdam Üzerine Notlar*, Petrol-İş Yayını, Ankara:1989, s.116.
- ²³ İsmail Akad, *Endüstri Sosyolojisi*, D.E.Üniv. İİBF Yayını, İzmir:1982, s.135.
- ²⁴ Ahmet Fazıl Özsoylu, Kayıtdışı Ekonomiden Kim Kazanıyor? Kim Kaybediyor? , *Ekonomik Forum Dergisi Şubat Sayısı*, TOBB Yayını, Ankara:1994, s.20.
- ²⁵ Dumanlı, *a.g.e.*, s.3.
- ²⁶ Dumanlı, *a.g.e.*, s.19.
- ²⁷ Adalet B. Alada ve diğ., “Küreselleşme, Yoksulluk ve Şiddet Bağlamında Sokak Çocukları”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, TODAİE Yayını No: 311, Ankara:2002, s. 244.
- ²⁸ Tansu Şenyapılı, “Enformel Sektör”, *Yoksulluk*, (Der. A.H.Akder ve M.Güvenç), TESEV Yayınları, İstanbul:2000, ss.164-165.
- ²⁹ Mübeccel Kıray, “Toplumsal Değişme ve Kentleşmede Düşük Gelirler”, *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayınları, İstanbul:1998, ss.148-149.
- ³⁰ Mustafa Sönmez, “10 Boyutuyla 2000 İstanbul’u”, *İstanbul Dergisi*, Sayı:36, İstanbul:2001, s.86.
- ³¹ İlhan Tekeli, *Gecekondu, Dolmuşlu, İşportalı Şehir*, Cem Yayınları, İstanbul:1976, s.15.
- ³² Mübeccel Kıray, *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayınları, İstanbul:1998, ss.91-99.
- ³³ Adalet B. Alada ve diğ., *a.g.m.*, s. 246.
- ³⁴ Adalet B. Alada ve diğ., *a.g.m.*, s. 246.

-
- ³⁵ Mustafa Sönmez, “10 Boyutuyla 2000 İstanbul’u”, *İstanbul Dergisi Sayı:36*, İstanbul:2001, s.92.
- ³⁶ Adalet B. Alada ve diğ., *a.g.m.*, s. 248.
- ³⁷ Mustafa Sönmez, *a.g.e.*, s.93.
- ³⁸ Mustafa Sönmez, *a.g.e.*, s.94.
- ³⁹ Ruşen Keleş, *Kent Bilimleri Terimler Sözlüğü*, TDK yayınları Ankara 1980, s. 70.
- ⁴⁰ İhsan Sezal, *a. g. e.*, 28.
- ⁴¹ DPT, *Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Hazırlık Çalışması, DPT yay., Ankara 1983, s.1.
- ⁴² Kemal Karpat, *The Gecekondu, Rural Migration and Urbanization*, Cambridge University Press, London 1976, ss. 108-109.
- ⁴³ A.Nuri Ökten, *İkili Kültürel Yapıda Kültür Bütünleşmesine Bir Yerel Yönetim Öyküsü*, e.d. Korel Göymen, Ankara 1983, s. 226.
- ⁴⁴ Orhan Türkdoğan, *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1982, s. 226.
- ⁴⁵ Gülten Kazgan, *Kuştepe Araştırması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul:1999. s.25.
- ⁴⁶ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, s.26.
- ⁴⁷ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, s.18.
- ⁴⁸ Mübeccel Kıray, “Toplumsal Değişme ve Kentleşme”, *Kentsel bütünleşme*, TGAV yay., Ankara 1982, ss. 57-66.
- ⁴⁹ Mübeccel Kıray, *a.g.e.*, ss. 57-66.